

Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 1992-93

Rare and colonially breeding birds in The Netherlands in 1992-93

AREND J. VAN DIJK, FRED HUSTINGS, HENK SIERDSEMA & THEO VERSTRAEL

In Nederland kan het onderzoek naar het voorkomen en de aantalsontwikkeling van broedvogels zich verheugen in een grote populariteit. Dit uit zich onder meer in de grote deelname aan de landelijke broedvogelprojecten die SOVON Vogelonderzoek Nederland organiseert, veelal in samenwerking met het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). In vergelijking met de ons omringende landen zijn er in Nederland op een kleine oppervlakte veel goed onderlegde (broed)vogeltellers, wat het mogelijk maakt een gedetailleerd beeld te krijgen van het voorkomen van veel vogelsoorten en van de veranderingen daarin.

In 1994 is SOVON gestart met de publicatie van broedvogeljaarverslagen voor medewerkers, opdrachtgevers en andere geïnteresseerden. Het eerste verslag vatte de resultaten samen van het broedvogelonderzoek in 1992 (van Dijk *et al.* 1994), het tweede dat van 1993 (van Dijk *et al.* 1996). Dit artikel vormt een compilatie van de gegevens uit beide rapporten die betrekking hebben op de soorten waarvoor een landdekkend overzicht wordt nagestreefd. Dat zijn bijna uitsluitend kolonievogels en zeldzame broedvogelsoorten. Een dergelijk overzicht zal vanaf nu met regelmaat in *Limosa* worden opgenomen.

SOVON broedvogelonderzoek

SOVON heeft tweemaal landdekkend onderzoek uitgevoerd naar de verspreiding van vogelsoorten in Nederland. In 1973-77 werd de verspreiding van broedvogels kwalitatief onderzocht in atlasblokken (5x5 km). De resultaten werden gepubliceerd in de *Atlas van de Nederlandse Broedvogels* (Teixeira 1979). In 1978-83 werd de verspreiding van alle soorten gedurende het hele jaar in kaart gebracht en gepubliceerd in de *Atlas van de Nederlandse Vogels* (SOVON 1987). Vanaf medio jaren tachtig is het accent van het onderzoek verlegd naar monitoring van aantallen. In 1984 is het *Broedvogel Monitoring Project* (BMP) gestart, waarmee algemene soorten worden gevolgd in jaarlijks onderzochte kleine steekproefgebieden. Dit project blijft hier verder buiten beschouwing.

In 1985 ging het *Bijzondere Soorten Project* (BSP) voor broedvogels van start, dat kolonievogels, zeldzame en schaarse soorten tot onderwerp had. Deze soorten werden landdekkend of via grote steekproefgebieden onderzocht. Het BSP-onderzoek werd districtsgewijs op vrijwillige basis gecoördineerd door 19 districtskoördinatoren (DC's) in nauwe samenwerking met de algemeen coördinator op het SOVON-kantoor. DC's zorgen

ervoor dat het onderzoeksgebied in het broedseizoen gericht wordt afgezocht op het voorkomen van kolonievogels en zeldzame soorten, volgens voorgeschreven richtlijnen (SOVON/CBS 1986 en Van Dijk 1993). De aanpak is soortgericht en de intensiteit van het veldwerk is afhankelijk van het type landschap en het al dan niet voorkomen van te onderzoeken soorten. Tevens bestaat de mogelijkheid om losse meldingen in te sturen. De gegevens uit 1992-93 zijn geregistreerd in gebieden van 2.5x2.5 km, de zogenaamde kwartblokken. Op formulieren (jaarkaarten) ingevulde eindresultaten zijn na controle vertoetst door het CBS. Gegevens van kolonievogels en zeldzame soorten uit BMP-steekproefgebieden en uit andere bronnen, alsmede de losse meldingen, zijn naderhand toegevoegd.

In 1996 zijn als uitvloeisel van een evaluatie enkele fundamentele wijzigingen aangebracht in de opzet en naamgeving van de projecten en de te onderzoeken soorten (van Dijk 1996, van Dijk & Hustings 1996). Kolonievogels en zeldzame soorten vallen thans merendeels onder het *Landelijk Soortonderzoek Broedvogels* (LSB). Het doel hiervan is om jaarlijks een zo volledig mogelijk landelijk beeld te hebben van de verspreiding en populatie van 17 kolonievogelsoorten, 78 met name genoemde zeldzame soorten en eventuele (nieuwe) zeer zeldzame soorten. Het BMP is uitgebreid met varianten gericht op schaarse en (regionaal) zeldzame soorten. In dit artikel wordt de vernieuwde opzet, indeling van soorten en naamgeving aangehouden.

Onderzoek in 1992-93

Volledigheid In 1992 en 1993 zijn elk jaar in ongeveer 60-75% van de c. 6000 kwartblokken merendeels kwantitatieve inventarisaties uitgevoerd. In vrijwel alle gebieden zijn de (potentieel) voorkomende kolonievogelsoorten en het merendeel van de zeldzame soorten onderzocht. Relevante gegevens uit onderzochte BMP-gebieden (in deze jaren 563 resp. 568) zijn in het databestand opgenomen. Het aandeel natuur- en bosgebieden binnen de onderzochte gebieden is hoog, terwijl akkergebieden en stedelijke gebieden minder goed onderzocht zijn.

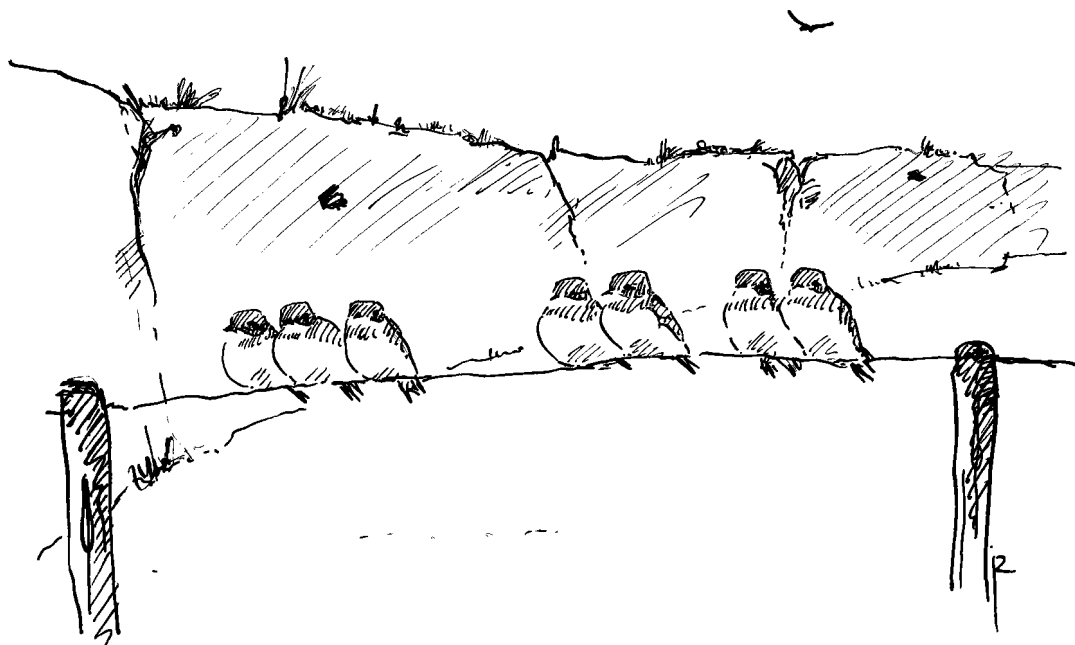
Informatie over volledigheid en nauwkeurigheid van het onderzoek is verkregen via een enquête onder DC's, door verspreiding en aantallen in 1992-93 onderling en met die van 1985-91 en 1994 te vergelijken (archief SOVON). In tabel 1 zijn de uitkomsten per vogelsoort aangegeven. De meeste kolonievogels werden landdekkend geïnventariseerd, alleen Blauwe Reiger, Kokmeeuw, Visdief en Roek scoren wat lager. Bij zeldzame soorten is het beeld gedifferentieerd, vooral door regionale verschillen in talrijkheid van soorten, door de moeilijkheidsgraad van inventarisatie en door het aantal deelne-

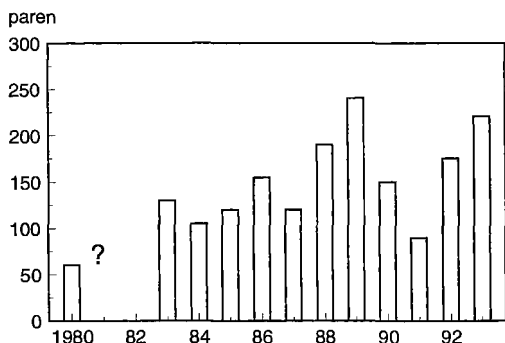
Tabel 1. Kolonievogels en zeldzame soorten in 1992-93. Achtereenvolgens worden gegeven het getelde aantal paren of territoria en een (eventuele) schatting van de Nederlandse populatie. Ter vergelijking wordt de meest recente gepubliceerde landelijke populatieschatting gegeven (met jaar of periode). De getallen zijn gecorrigeerd naar van Dijk *et al.* (1994, 1996), alwaar ook bronnen voor meest recente schattingen opgenomen zijn. *Colony breeding and rare species in 1992-93. The following information is given: counted pairs and estimated national breeding population (in 1992 and 1993, resp.) and most recent previous population estimate (with year or period).*

Soort	Getelde paren <i>Pairs</i> <i>counted</i> 1992	Geschatte populatie <i>Population</i> <i>estimate</i> 1992	Getelde paren <i>Pairs</i> <i>counted</i> 1993	Geschatte populatie <i>Population</i> <i>estimate</i> 1993	Meest recente schatting <i>Most recent</i> <i>estimate</i>
Roodhalsfuut <i>Podiceps grisegena</i>	3	3	1	1	0-1 (79-85)
Geoorde Fuut <i>P. nigricollis</i>	165	170-180	209	220-230	80-250 (89-91)
Aalscholver <i>Phalacrocorax carbo</i>	20.864	21.000	20.535	20.500	14-18.000 (89-91)
Roerdomp <i>Botaurus stellaris</i>	136	150-180	156	175-200	150-275 (89-91)
Woudaapje <i>Ixobrychus minutus</i>	9	10-15	7	8-12	10-20 (89-91)
Kwak <i>Nycticorax nycticorax</i>	-	-	1	1	0-3 (89-91)
Grote Zilverreiger <i>Egretta alba</i>	4	4	4	4	0-1 (79-85)
Blauwe Reiger <i>Ardea cinerea</i>	8561	9-10.000	8332	9-10.000	8-9000 (1986)
Purperreiger <i>A. purpurea</i>	297	300	270	270	210-285 (89-91)
Ooievaar <i>Ciconia ciconia</i>	41	?	201	200	0-4 (89-91) ²
Lepelaar <i>Platalea leucorodia</i>	571	575	609	610	400-530 (89-91)
Grauwe Gans <i>Anser anser</i>	1175	1200-1300	?	?	1100-1200 (1990)
Smient <i>Anas penelope</i>	6	?	11	?	0-10 (79-85)
Pijlstaart <i>A. acuta</i>	15	?	6	?	35-65 (89-91)
Krooneend <i>Netta rufina</i>	16	20-30	22	22-30	10-25 (89-91)
Witoogeend <i>Aythya nyroca</i> ¹	-	-	1	1	0-1 (79-85)
Brilduiker <i>Bucephala clangula</i>	6	6	4	4	0-1 (79-85)
Middelste Zaagbek <i>Mergus serrator</i>	21	21	11	11	6-12 (90-91)
Rode Wouw <i>Milvus milvus</i>	2	2	-	-	3-5 (79-85)
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	831	?	704	?	1370-1410 (91-92)
Blauwe Kiekendief <i>C. cyaneus</i>	115	120-130	133	130-140	80-120 (89-91)
Grauwe Kiekendief <i>C. pygargus</i>	32	32-35	38	38-40	6-12 (89-91)
Slechtvalk <i>Falco peregrinus</i>	3	3	2	2	0-1 (79-85)
Korhoen <i>Tetrao tetrix</i>	36	36	40	40	29-40 (89-91)
Porseleinhoen <i>Porzana porzana</i>	204	?	131	?	150-400 (89-91)
Klein Waterhoen <i>P. parva</i>	5	?	2	?	0-20 (79-85)
Kleinst Waterhoen <i>P. pusilla</i>	6	?	2	?	0-20 (79-85)
Kwartelkoning <i>Crex crex</i>	66	70-90	45	50-60	50-150 (89-91)
Stelkluit <i>Himantopus himantopus</i>	14	14	5	5	4-22 (89-91)
Kluit <i>Recurvirostra avosetta</i>	8808	9000-9200	7077	7200-7300	8400-9400 (89-91)
Griel <i>Burhinus oedipnemos</i>	1	1	1	1	-
Kleine Plevier <i>Charadrius dubius</i>	?	?	374	?	650-1000 (89-91)
Bontbekplevier <i>C. hiaticula</i>	384	420-430	272	330-350	350-500 (89-91)
Strandplevier <i>C. alexandrinus</i>	419	430-440	335	350-360	425-550 (89-91)
Bonte Strandloper <i>Calidris alpina</i>	1	1	-	-	0-1 (79-85)
Kemphaan <i>Philomachus pugnax</i>	?	?	83	350-550	400-800 (89-91)
Oeverloper <i>Actitis hypoleucos</i>	1	1	1	1	-
Zwartkopmeeuw <i>Larus melanocephalus</i>	75	75	175	175	89-94 (1990)
Dwergmeeuw <i>L. minutus</i>	1	1	3	3	30-45 (79-85)
Kokmeeuw <i>L. ridibundus</i>	155.667	170.000	122.087	132.000	225-275.000 (79-85)
Stormmeeuw <i>L. canus</i>	7856	7900	5441	6500	11.000 (1985)
Kleine Mantelmeeuw <i>L. fuscus</i>	34.181	34.200	28.970	32.000	19.000 (1985)
Geelpootmeeuw <i>L. cachinnans</i> ¹	1	1-3	2	2	-
Zilvermeeuw <i>L. argentatus</i>	88.740	90.000	60.382	78.000	90.000 (1985)
Grote Mantelmeeuw <i>L. marinus</i>	-	-	1	1	-
Grote Stern <i>Sterna sandvicensis</i>	9379	9380	11.040	11.040	10-12.500 (89-91)
Visdief <i>S. hirundo</i>	15.456	17-18.000	13.981	15-16.000	11-14.000 (89-91)
Noordse Stern <i>S. paradisaea</i>	1816	1820	1879	1900	850-1200 (89-91)
Dwergstern <i>S. albifrons</i>	337	340	411	410	275-400 (89-91)
Zwarte Stern <i>Chlidonias niger</i>	1123	1200-1400	951	1100-1300	900-1300 (89-91)
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	760	800	1039	1050	600-1200 (89-91)
Oehoe <i>Bubo bubo</i>	1	1	-	-	-
Velduil <i>Asio flammeus</i>	78	90-100	81	90-100	60-140 (89-91)
Nachtzwaluw <i>Caprimulgus europaeus</i>	386	?	313	?	450-650 (89-91)
Ijsvogel <i>Alcedo atthis</i>	93	150-180	103	170-200	125-250 (89-91)
Draaihals <i>Jynx torquilla</i>	42	?	34	?	100-200 (89-91)
Oeverzwaluw <i>Riparia riparia</i>	8648	9440	10.004	10.050	9-12.000 (89-91)
Huiszwaluw <i>Delichon urbica</i>	?	?	37.800	125-132.000	117-120.000 (91-92)

Tabel 1, vervolg

Soort	Getelde paren <i>Pairs counted</i> 1992	Geschatte populatie <i>Population estimate</i> 1992	Getelde paren <i>Pairs counted</i> 1993	Geschatte populatie <i>Population estimate</i> 1993	Meest recente schatting <i>Most recent estimate</i>	
Kuifleeuwerik <i>Galerida cristata</i>	?	?	106	200-300	400-450	(89-91)
Duinpieper <i>Anthus campestris</i>	46	?	41	?	60-80	(89-91)
Grote Gele Kwikstaart <i>Motacilla cinerea</i>	138	180-200	63	?	180-260	(89-91)
Rouwkwikstaart <i>M. alba yarrellii</i>	7	?	6	?	10-20	(79-85)
Waterspreeuw <i>Cinclus cinclus</i>	-	-	1	1	-	
Noordse Nachttegaal <i>Luscinia luscinia</i>	-	-	1	1	-	
Paapje <i>Saxicola rubetra</i>	298	?	304	?	700-1100	(89-91)
Kramsvogel <i>Turdus pilaris</i>	305	?	229	?	700-900	(1986)
Cetti's Zanger <i>Cettia cetti</i>	-	-	2	2	<20	(79-85)
Waaierstaartzanger <i>Cisticola juncidis</i>	-	-	3	3	<15	(79-85)
Krekeltzanger <i>Locustella fluviatilis</i>	1	1	-	-	-	
Grote Karekiet <i>Acrocephalus arundinaceus</i>	362	400	359	400	400-550	(89-91)
Orpheusspotvogel <i>Hippolais polyglotta</i>	-	-	2	2	-	
Bergfluitier <i>Phylloscopus bonelli</i>	1	1	-	-	0-2	(79-85)
Iberische Tjiftjaf <i>Phylloscopu c. brehmi</i>	1	1	-	-	-	
Kleine Vliegenvanger <i>Ficedula parva</i>	1	1	-	-	0-1	(79-85)
Baardmannetje <i>Panurus biarmicus</i>	395	?	337	?	1300-2000	(89-91)
Taigaboomkruiper <i>Cerhia f. macrodactyla</i>	?	?	13	13-16	-	
Buidelmees <i>Remiz pendulinus</i>	215	225-250	172	200-225	0-7	(79-85)
Grauwe Klauwier <i>Lanius collurio</i>	150	170-190	138	170-190	150-220	(89-91)
Klapekster <i>L. excubitor</i>	9	?	4	?	15-40	(89-91)
Roek <i>Corvus frugilegus</i>	36.548	40.000	45.492	47.500	30.000	(1985)
Bonte Kraai <i>C. corone cornix</i>	-	-	3	3	1-5	(79-85)
Raaf <i>C. corax</i>	90	90	82	90	29-64	(89-91)
Keep <i>Fringilla montifringilla</i>	19	?	5	?	50-150	(79-85)
Europese Kanarie <i>Serinus serinus</i>	137	160-200	99	?	100-150	(83-85)
Grote Kruisbek <i>Loxia pytyopsittacus</i>	4	4	-	-	-	
Roodmus <i>Carpodacus erythrinus</i>	54	50-60	29	40-50	-	
Ortolaan <i>Emberiza hortulana</i>	18	18-20	10	10	25-35	(89-91)
Grauwe Gors <i>Miliaria calandra</i>	31	60-80	64	80-100	100-200	(89-91)

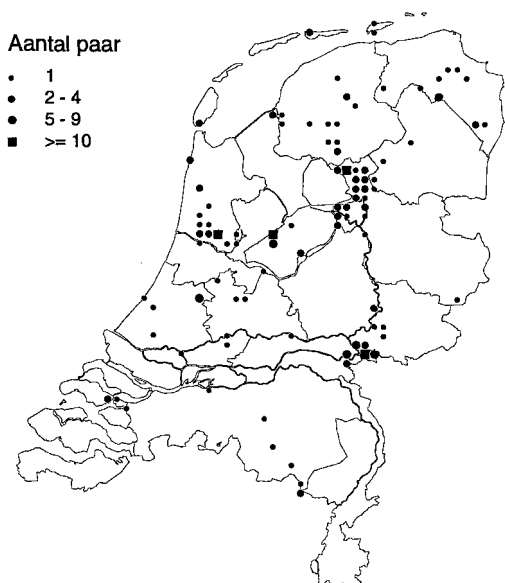

Figuur 1. Aantal broedparen van Geoorde Fuut in Nederland in 1980-93. *Number of breeding pairs of Black-necked Grebe in The Netherlands in 1980-93.*

mende tellers. Gemakkelijk op te sporen soorten die maar op enkele plaatsen voorkomen (Korhoen) zijn integraal geteld. Bij soorten die in de meeste regio's zeldzaam zijn maar lokaal vrij algemeen zijn (Paapje in Drenthe) dan wel een obscure levenswijze hebben en minder eenvoudig te inventariseren zijn (Porseleinhoen) is het beeld veel minder volledig. Voor meer details over de volledigheid van het onderzoek, inclusief een inschatting per soort, zie van Dijk *et al.* (1994, 1996).

Aantallen en populatiegrootte Om het aantal paren of territoria van een soort te bepalen, zijn de vastgestelde aantallen per soort opgeteld. Eventuele schattingen in vaste aantalscategorieën zijn op uniforme wijze omgezet in zogenaamde reken-aantallen (van Dijk *et al.* 1994). Voor onvolledig onderzochte gebieden zijn schattingen gemaakt gebaseerd op informatie uit 1991 en 1994. Rekenantallen en aanvullende schattingen zijn aan het getelde totaal toegevoegd. Bij de meeste

Figuur 2. Verspreiding van Roerdomp als broedvogel in 1992-93 (aantal paren per atlasblok). *Breeding distribution of Bittern in 1992-93 (pairs per 5x5 km square).*

soorten kon aldus een redelijk betrouwbare schatting van de Nederlandse populatie-omvang worden gemaakt. Hierbij is tevens gebruik gemaakt van informatie van DC's, soortspecialisten en uit andere bronnen. Bij een gering deel van de soorten was het maken van zo'n landelijke schatting door te veel onzekerheden niet mogelijk. De telgegevens en schattingen zijn samengebracht in tabel 1.

Weersomstandigheden Het weer tijdens en voorafgaande aan het broedseizoen kan een directe (bijvoorbeeld wintersterfte bij standvogels) en indirecte (het gemak waarmee broedvogels gelokaliseerd worden) invloed hebben op de resultaten van het broedvogelonderzoek. De volgende aspecten zijn van belang.

De winters 1991/92 en 1992/93 waren, volgens de berekeningswijze van IJnsen (1991), zacht. Eind december 1992-begin januari 1993 trad weliswaar felle kou op, waarbij veel wateren dichtvroren, maar het ging om korte perioden en er is geen aanleiding te veronderstellen dat meer dan normale wintersterfte zal zijn opgetreden. De winterse omstandigheden lijken voor standvogels gunstig te zijn geweest, net als in voorgaande winters vanaf 1987/88 (met uitzondering van de koude maand februari 1991). Het voorjaar was in beide jaren - net als in 1989-91 - aan de droge kant, met als gevolg plaatselijk verdrogende moerassen en vennen.

De weersomstandigheden in maart-juni waren overwegend gunstig voor inventarisatie. De meeste broedvogeltellers zullen hun gebieden tamelijk probleemloos hebben kunnen afwerken.

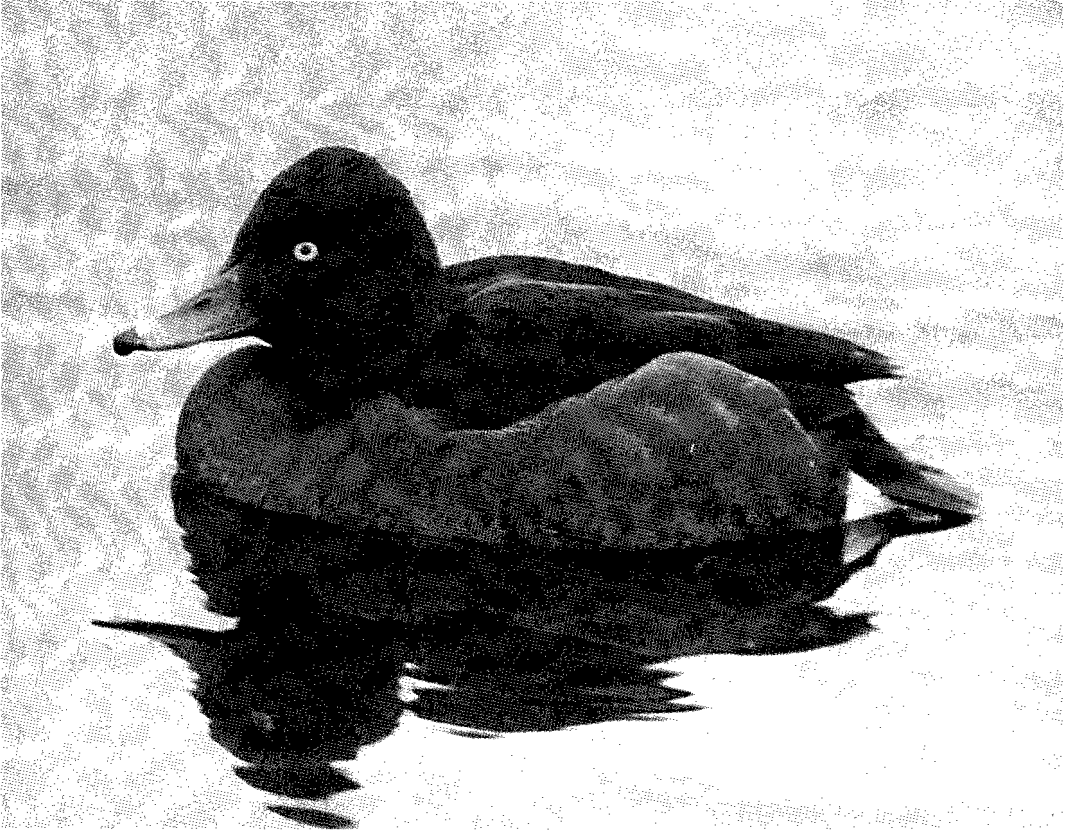
Soortbesprekingen

In de soortbesprekingen wordt ingegaan op verspreiding en aantallen in Nederland in 1992-93. Aantalsveranderingen in het verleden en de situatie in ons omringende landen worden kort toegelicht.

Van een aantal (zeer) zeldzame soorten worden waarnemingen verzameld en beoordeeld door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA). Bij de soorten waarvoor dit in 1992-93 gold, is aangegeven of de gemelde waarnemingen zijn beoordeeld door de CDNA of niet (ontleend aan Wiegant *et al.* 1994, 1995). De volgende symbolen worden daarbij gebruikt: * ingediend (en aanvaard), ° niet ingediend. Bij de niet ingediende gevallen gaat het om volgens SOVON serieus te nemen waarnemingen; twijfelgevallen zijn niet opgenomen. Overigens staat SOVON op het standpunt dat goede documentatie van zeldzame soorten (identificatie) en van het broedgedrag belangrijk zijn.

In de tekst worden de termen *territoria* en *paren* door elkaar gebruikt. De eerste term wordt vooral gebruikt voor soorten waarvan het onduidelijk is welk deel van de territoriale vogels tot broeden overgaat (voorbeeld Keep). Strikt genomen is dit ook bij veel andere soorten niet duidelijk, maar zal het aantal territoria en (broed)paren elkaar doorgaans weinig ontlopen.

In 1992-93 zijn van 88 soorten (incl. ondersoorten) gegevens ontvangen (tabel 1). Omwille van de volledigheid worden ook soorten besproken waarvan alleen territoriaal gedrag (bijv. zang op verschillende data) is waargenomen maar waarvan broeden niet vastgesteld is of zelfs onwaarschijnlijk is. Het criterium voor opname in dit overzicht is geweest of de vogels ten minste duurzaam territoriaal gedrag vertoonden volgens de voor-

Witoogend, Vijfhuizen (Piet Munsterman) *Ferruginous Duck Aythya nyroca*

waarden die gedefinieerd zijn in van Dijk (1993) en van Dijk & Hustings (1996).

Acht soorten (Rode Wouw, Bonte Strandloper, Oehoe, Krekeltzanger, Bergfluit, Iberische Tjiftjaf, Kleine Vliegenvanger, Grote Kruisbek) werden uitsluitend in 1992 gemeld en negen andere soorten (Kwak, Witoogend, Grote Mantelmeeuw, Waterspreeuw, Noordse Nachtegaal, Cetti's Zanger, Waaiersaartzanger, Orpheusspotvogel, Bonte Kraai) uitsluitend in 1993.

De naamgeving is volgens Daemen (1994).

Roodhalsfuut *Podiceps grisegena*

In 1992 werden drie paren gemeld, op Schiermonnikoog, in het Vechtplassengebied (NH) en Midden-Drenthe. Het enige paar in 1993 hield zich op laatstgenoemde locatie op. Ondanks verdacht gedrag kon een zeker broedgeval in beide jaren niet aangetoond worden. Vanaf 1981 zijn bijna jaarlijks 1-3 waarschijnlijke broedgevallen vastgesteld; viermaal werd met zekerheid geïmagineerd (van Dijk *et al.* 1994).

Goorde Fuut *Podiceps nigricollis*

In 1992 telde de populatie 170-180 paren en in 1993 220-230. De meeste paren kwamen voor in Drenthe, Oost-Friesland, Midden- en ZO-Brabant en in de Hollandse duinen. Door de droogte waren sommige traditionele broedplaatsen niet bezet. De stand van de Goorde Fuut fluctueert sterk: in 1970-82 hooguit 70 paren, in 1983-89 toename tot maximaal 230-250 paren in 1989 (Hustings 1991) en vervolgens afname tot 80-100 in 1991 (figuur 1).

Aalscholver *Phalacrocorax carbo*

In 1992 en 1993 telde Nederland bijna 21 000 paren in 26 resp. 27 kolonies. De hoofdmacht zit in het IJsselmeergebied met als grootste vestigingen de Oostvaardersplassen (8000 paren), Lepelaarplassen (5500) en Naardermeer (1875; alle getallen uit 1993). In geheel NW-Europa is de populatie de laatste decennia spectaculair gegroeid, van enkele duizenden tot ruim 60 000 paren in 1993 (van Eerden & Gregersen 1995).

Roerdomp *Botaurus stellaris*

In 1992 en 1993 werden c. 140 resp. 160 paren gemeld. De landelijke schattingen komen uit op 150-180 paren in 1992 en 175-200 in 1993. NW-Overijssel, de Zaanstreek, de Gelderse Poort en de Oostvaardersplassen zijn met samen ongeveer 100 paren de belangrijkste gebieden (figuur 2). Sinds de jaren zestig is de stand in Nederland met meer dan 75% afgenomen.

Woudaapje *Ixobrychus minutus*

In 1992-93 werden 7-9 territoria gemeld. Na de 20-30 territoria in 1988-89 (Bekhuis 1990) betekent dit een verdere achteruitgang.

Kwak *Nycticorax nycticorax*

In 1993 hield zich een volwassen paar op in de Grootte Peel. Sinds het begin van de jaren tachtig zijn geen zekere broedgevallen van deze soort gemeld.

Grote Zilverreiger *Egretta alba*

In 1992 en 1993 werden jaarlijks vier broedgevallen gemeld (Oostvaardersplassen (2 resp. 1), Naardermeer (1 resp. 2) en bij Nieuwkoop (1 resp. 1). In het laatste geval was de vogel gepaard met een Blauwe Reiger. Na een eerste broedgeval in 1978 broedt de Grote Zilverreiger in ieder geval vanaf 1984 jaarlijks in Nederland, hetgeen past in het beeld van een voorzichtige uitbreiding in delen van Europa (zie Voslamber 1992).

Blauwe Reiger *Ardea cinerea*

In 1992-93 werden rond 8500 paren geteld. Wanneer hieraan schattingen worden toegevoegd van tientallen niet getelde kolonies kan de landelijke populatie in beide jaren op 9000-10 000 paren worden begroot. Achttien kolonies telden in 1993 meer dan 100 paren. Het merendeel van de kolonies ligt in laag-Nederland, maar de grootste verrassenderwijs in Limburg (260 paren Wesseem).

Purperreiger *Ardea purpurea*

In vergelijking met 1990-91 (245 en 215 paren) pakten 1992 en 1993 relatief gunstig uit met bijna 300 en 270 paren. Deze hogere aantallen zijn vermoedelijk toe te schrijven aan betere overwinteringsomstandigheden in West-Afrika (van der Kooij 1994).

Ooievaar *Ciconia ciconia*

Uit het Ooievaarsbulletin, een rondschrijven van Vogelbescherming Nederland, is af te leiden dat er in 1993 zo'n 200 vrijvliegende ooievaarsparen in Nederland nestelden, naast 27 paren in kooien. De grootste aantallen vrijvliegende paren nestelden rond Het Liesveld (ZH; 42), De Wijk (Dr; 35) en Spanga (Fr; 21). In 1991 telde Nederland 125 paren vrijvliegende Ooievaars.

Lepelaar *Platalea leucorodia*

In 1992 bedroeg de Nederlandse populatie ruim 570 paren (Voslamber 1994) en in 1993 609 paren. De stijging zette zich door in 1994-95 (724 en 814 paren). Ongeveer de helft van de populatie is te vinden op de Waddeneilanden, waar de kolonies ook het snelst groeien. De kolonie in de Oostvaardersplassen was met 235 en 205 paren echter de grootste van het land. De kolonie in het Naardermeer bleef onbezet, maar die in het Zwanenwater omvatte, waarschijnlijk dankzij vossenwerende maatregelen, 33-39 paren.

Grauwe Gans *Anser anser*

In 1992 werden in totaal 1170 paren geteld (in 1993 werd de soort niet landelijk onderzocht). Het werkelijke aantal ligt hoger en bedraagt ten minste 1200-1300 paren. Opvallende concentraties bevinden zich in de Oostvaardersplassen (250 paren), Gelderse Poort (bijna 250), de omgeving van het Haringvliet (> 100) en Midden-Friesland (100). Sinds de jaren zeventig is er een gestage toename: 1973-77 100-150, 1980-85 200-300 en 1990 1100-1200 paren (van den Bergh 1991).

Smient *Anas penelope*

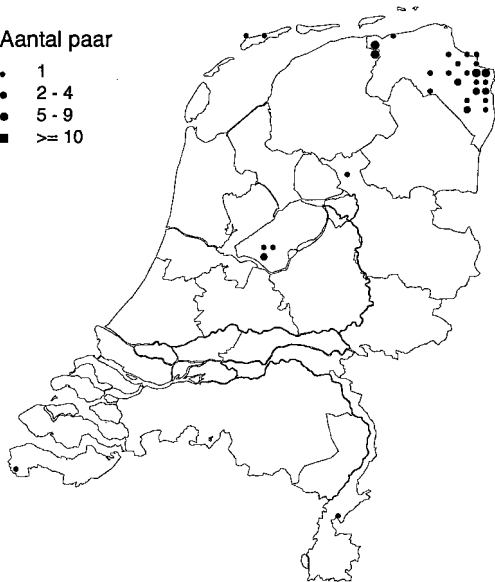
In 1992-93 werden zes en elf paren gemeld. Alleen in 1993 werd een zeker broedgeval gemeld (NW-Overijssel). De huidige status van deze soort is onduidelijk, maar wijkt waarschijnlijk niet sterk af van die in voorbije decennia.

Pijlstaart *Anas acuta*

In 1992 werden 15 paren gemeld, waarvan zeven in het

Aantal paar

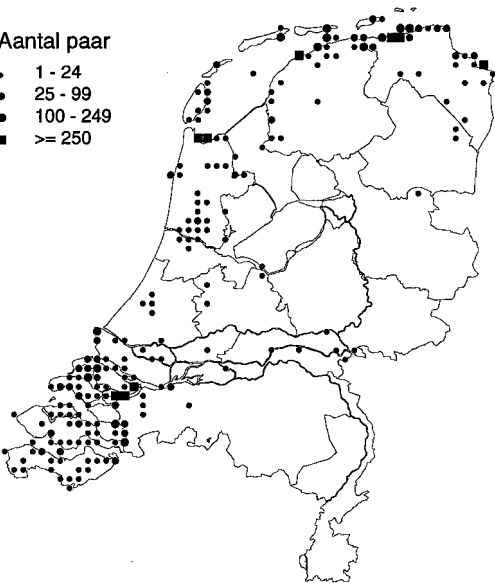
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Figuur 3. Verspreiding van Grauwe Kiekendief als broedvogel in 1992-93 (aantal paren per atlasblok). *Breeding distribution of Montagu's Harrier in 1992-93 (pairs per 5x5 km square).*

Aantal paar

- 1 - 24
- 25 - 99
- 100 - 249
- ≥ 250

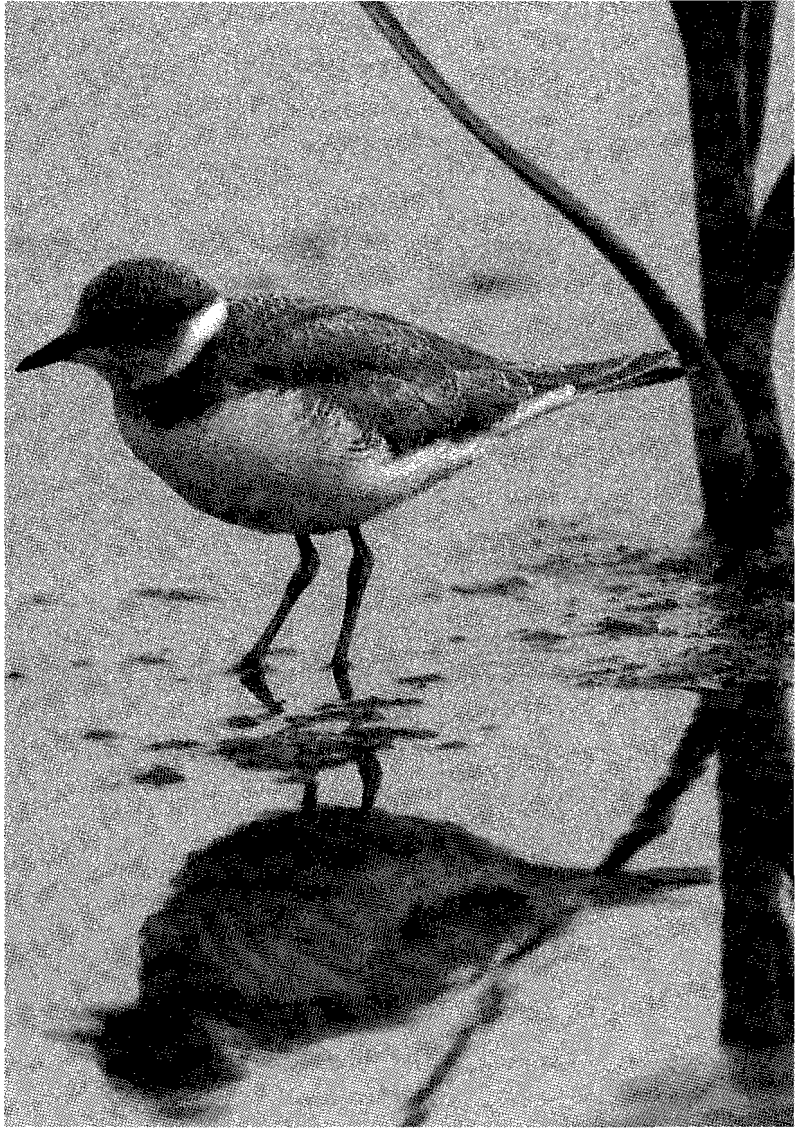
Figuur 4. Verspreiding van Kluut als broedvogel in 1992-93 (aantal paren per atlasblok). *Breeding distribution of Avocet in 1992-93 (pairs per 5x5 km square).*

Markiezzaat (NB) en in 1993 vijf, waaronder één nestvondst. De huidige status van deze soort is onduidelijk, maar sedert 1989-91 (35-65 paren, Osieck & Hustings 1994) of eerder is vermoedelijk sprake van afname.

Witoogend *Aythya nyroca*

Het is de vraag of de Witoogend tot de jaarlijkse broedvogels in Nederland kan worden gerekend. In 1992-93 werden enkele waarnemingen uit de broedtijd gemeld,

Kleine Plevier, Amsterdams
havengebied (west) (A.C.
Zwaga) *Little Ringed Plover*
Charadrius dubius

zonder duidelijke aanwijzingen voor broeden. Een geval in 1993 betrof een vermoedelijk gemengd paar (♂ Wit-oogjeend, ♀ Kuifeend) in De Weerribben (Ov), waarvan op 29 juni een nest met drie eieren werd gevonden (Woets 1994).

Krooneend *Netta rufina*

In 1992 werden 16 paren gemeld en in 1993 22 paren; de populatie wordt in beide jaren geschat op 20-30 paren. De meeste kwamen voor in de Vechtplassen (Utr/NH). Sedert eind jaren tachtig, toen de soort als Nederlandse broedvogel dreigde te verdwijnen, is de populatie weer toegenomen. De toename wordt toegeschreven aan verbetering van de waterkwaliteit in de broedgebieden (van der Winden *et al.* 1994).

Brilduiker *Bucephala clangula*

Sinds 1985 broeden er Brilduikers in Nederland. Het gaat jaarlijks om hooguit enkele paren, vrijwel uitslui-

tend in het dal van de IJssel. In 1992 werden zes paren doorgegeven (waaronder vijfje met afleidingsgedrag) en in 1993 vier (waaronder vijfje met pulli).

Middelste Zaagbek *Mergus serrator*

Middelste Zaagbekken behoren sinds 1977 tot de jaarlijkse broedvogels in het Deltagebied en incidenteel elders in Nederland (Meininger & de Kraker 1992). Na een geleidelijke toename werden in 1992 minimaal 21 paren gemeld en in 1993 elf (waaronder één buiten de Delta, op Terschelling).

Rode Wouw *Milvus milvus*

In 1992 werden twee broedpogingen gemeld (Oost-Groningen, Midden-Limburg). In 1993 werden geen broedmeldingen ontvangen. Op verschillende plaatsen in de grensstreek zijn Rode Wouwen gezien die vermoedelijk dichtbij ons land hebben gebroed.

Het areaal van de Rode Wouw bevindt zich dicht bij

onze oostgrens en vanaf 1976 zijn met enige regelmaat broedgevallen en -pogingen geconstateerd, zonder dat zich een noemenswaardige populatie heeft opgebouwd.

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*

In 1992 werden 830 paren gemeld en in 1993 700. De Nederlandse populatie is echter aanzienlijk groter en wordt door Bijlsma (1993) voor 1991-92 geschat op 1370-1410 paren.

Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*

In 1992 bedroeg de populatie 120-130 en in 1993 130-140 paren. De meeste paren zaten op de Waddeneilanden (in 1992 98 en 1993 116). Buiten de Waddeneilanden werden broedparen vastgesteld in Oost-Groningen, NW-Overijssel, ZO-Drenthe en Flevoland. De Nederlandse populatie telde voor 1970 minder dan 35 paren, in 1977 100-130 en in 1988 80-90: op de Waddeneilanden is de soort de laatste decennia sterk toegenomen, in het binnenland afgenomen (Bekhuis & Zijlstra 1991).

Grauwe Kiekendief *Circus pygargus*

In 1992-93 werden recordaantallen van 32 en 38 paren Grauwe Kiekendieven gevonden vooral in Groningen en het Lauwersmeer (tezamen 26 resp. 34). In Flevoland bevonden zich 2 en 3 paren terwijl op Terschelling, in NW-Overijssel, Zeeuws-Vlaanderen en Midden-Limburg in een der jaren eveneens paren voorkwamen (figuur 3). De Grauwe Kiekendief, die eind jaren tachtig op het punt van uitsterven leek te staan, heeft begin jaren negentig een sterk herstel doorgemaakt, vooral dankzij de braaklegregeling in Groningen (in Oost-Groningen in 1989-93 0, 2, 7, 21 en 27 paren; Koks 1993).

Slechtvalk *Falco peregrinus*

In Midden-Limburg broedt vanaf 1991 (mogelijk 1990) een paar Slechtvalken. In 1992-93 vlogen 1 resp. 3 jongen uit. Op de Centrale Veluwe (1992) en in Zuid-Limburg (1992-93) waren mogelijke broedparen aanwezig terwijl ook elders verdacht gedrag gezien is. De vestiging in Limburg hangt samen met een uitbreiding in Nordrhein-Westfalen (Wegner 1994).

Korhoen *Tetrao tetrix*

In 1992-93 werden 36 en 40 hanen geteld, waarvan 25 en 28 in Overijssel en 11 en 12 in Noord-Brabant. In Overijssel zijn vrijwel alle vogels geconcentreerd op de Sallandse Heuvelrug, maar in Noord-Brabant komen Korhoenders verspreid over vier terreinen voor. In Nederland vindt sinds halverwege deze eeuw een duizelingwekkende afname plaats. In 1976 werden nog 456 hanen geteld, in 1980 181 en in de jaren negentig niet meer dan 40.

Porseleinhoen *Porzana porzana*

In 1992 en 1993 werden c. 200 resp. 130 territoria doorgegeven. In deze jaren werden meer dan tien paren gemeld in het Fochteloërveen (Dr/Fr), Bargerveen (Dr), De Weerribben (Ov) en de Oostvaardersplassen. Langs de rivieren waren er door het uitblijven van late inundaties weinig Porseleinhoentjes; vermoedelijk is ook de droogte in veel natuurterreinen ongunstig voor deze soort geweest. Het is onduidelijk of de bij Sovon binnenkomende waarnemingen een representatief beeld geven van de populatie.

Klein Waterhoen *Porzana parva*

De status als broedvogel is onduidelijk. In 1992 werden

vijf mogelijke territoria gemeld en in 1993 twee °. De documentatie was onvolledig.

Kleinst Waterhoen *Porzana pusilla*

De status als broedvogel is onduidelijk. In 1992 werden twee territoria vastgesteld in De Weerribben (Ov) *. Voorts waren er in 1992 vier en in 1993 twee meldingen die onvolledig gedocumenteerd waren °.

Kwartelkoning *Crex crex*

Sinds de jaren zestig, toen er wellicht nog 500-1000 territoria in Nederland waren, is de stand dramatisch afgenomen. In 1992 werden 66 roepende vogels gemeld en in 1993 slechts 45. In het voormalige bolwerk NO-Groningen was 1993 een dieptepunt met zeven territoria (1984-85 165-168). Vermoedelijk kwam de landelijke populatie in 1992-93 niet boven 70-90 resp. 50-60 territoria uit.

Steltkluit *Himantopus himantopus*

Na de influx van 1989 zijn jaarlijks Steltkluiten in Nederland tot broeden gekomen, in 1989-93 resp. 22, 11, 4, 14 en 5; de meeste broedgevallen vonden in het Delta-gebied plaats (Meininger 1993).

Kluut *Recurvirostra avosetta*

Aangevuld met schattingen voor ontbrekende aantallen uit Flevoland en Noord-Holland wordt het landelijk totaal voor 1992 op 9000-9200 en voor 1993 op 7200-7300 paren gesteld. Het verschil tussen beide jaren zit 'm voornamelijk in een terugval langs de Noord-Friese waddenkust. Op nationaal niveau is de Kluut de afgelopen decennia in aantal toegenomen. In de jaren zeventig werd de populatie geschat op 4600 paren en in 1982-83 op 8000 paren. Het Deltagebied en het Waddengebied herbergen het gros van de broedpopulatie (figuur 4).

Griël *Burhinus oedicnemus*

In 1992* en 1993° was een Griël aanwezig in de duinen in de Kop van Noord-Holland, van eind april/mei tot begin oktober. Het ging waarschijnlijk om een solitaire vogel met territoriaal gedrag (nachtelijk roepen). In 1957 broedde de Griël voor het laatst met zekerheid in Nederland.

Kleine Plevier *Charadrius dubius*

Een jaarlijks landdekkende inventarisatie is onhaalbaar, maar door grote gebieden te monitoren als het Deltagebied (RIKZ), delen van het rivierengebied en de Grensmaas, kan de populatie-ontwikkeling toch gevolgd worden. In 1993 werden ruim 370 paren gelokaliseerd. Op een landelijke populatie die rond 1990 op 650-1000 paren werd geschat (Osieck & Hustings 1994) is dit een substantieel aandeel.

Bontbekplevier *Charadrius hiaticula*

In 1992 en 1993 werden c. 390 resp. 270 paren geteld, wat een niet geheel compleet overzicht is. Rekening houdend met onvolledigheden in het onderzoek werd het werkelijke aantal broedparen in 1992 op 420-430 en 1993 op 330-350 geschat. Het huidige voorkomen is vrijwel beperkt tot Waddengebied en Delta, met enkele tientallen paren rond het IJsselmeer.

Strandplevier *Charadrius alexandrinus*

Het merendeel van de populatie Strandplevieren komt voor in het Deltagebied (1992-93 380 en 300 paren, Meininger *et al.* 1994). De rest zit voornamelijk in het

Waddengebied. De geschatte broedpopulatie bedroeg in 1992 430-440 en in 1993 hooguit 350-360 paren.

Bonte Strandloper *Calidris alpina*

In 1992 werd in Midden-Friesland eind mei en begin juni balts waargenomen. In 1993 werden in de Dollard op 26 mei twee vogels in broedkleed gezien die balts vertoonden. In deze gevallen werden geen concrete aanwijzingen voor zekere broedgevallen gevonden. Mogelijk broedt de soort jaarlijks in ons land, maar een broedgeval aantonen is een lastige aangelegenheid.

Kemphaan *Philomachus pugnax*

De aanhoudende afname heeft SOVON ertoe gebracht de Kemphaan op de lijst te plaatsen van soorten waarvan zoveel mogelijk tellingen verzameld worden. Zelfs in het tot voor kort beste gebied, het Lauwersmeer (begin jaren tachtig 350-400 hennen), is de soort gedecimeerd, met 32-40 hennen in 1993 (Beemster 1995). Het materiaal dat in 1993 binnenkwam was erg onvolledig maar doet vermoeden dat de landelijke populatie hooguit 350-550 hennen bedroeg. Vergelijk dit eens met de ongeveer 6000 hennen in 1954 en 1500 in 1978 (Teixeira 1979).

Oeverloper *Actitis hypoleucos*

In 1993 vond een zeker broedgeval plaats in het rivierengebied bij Arnhem, op dezelfde plaats waar in 1988, 1990 en 1992 een waarschijnlijk broedgeval geconstateerd was. Dit was het eerste zekere geval sinds 1981 (Erhart 1994). Het is niet denkbeeldig dat de soort langs de rivieren meer voorkomt dan wij denken; het stiekeme gedrag op de broedplaats maakt inventarisatie lastig.

Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus*

In 1993 werden op 21 plaatsen in totaal 175 paren geteld, zoals gebruikelijk voor meer dan 90% gehuisvest in het Deltagebied. De soort behoort sinds 1970 tot de jaarlijkse broedvogels. In 1990 bedroeg de Nederlandse populatie 89-94 paren (Meininger & Bekhuis 1990), in 1991 c. 120, terwijl de stand in 1992 terugviel tot 75 paren.

Dwergmeeuw *Larus minutus*

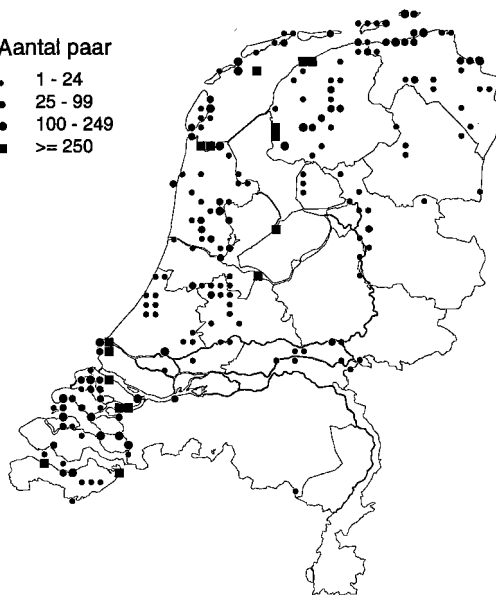
In 1992 werd een nest gevonden in het Krammer-Volkerak, het eerste broedgeval in het Deltagebied (Meininger 1992). In 1993 werden zekere broedgevallen geconstateerd op de Krammersche Slikken (ZH) (twee nesten, Meininger 1995) en aan de Friese noordkust (broedpoging, Koks 1994). Na het verdwijnen van de kolonie in het Lauwersmeer (tot en met 1989 bezet) is broeden incidenteel en erratisch geworden.

Kokmeeuw *Larus ridibundus*

De landelijke telresultaten komen voor 1992 en 1993 uit op 156 000 resp. 122 000 paren. De grootste kolonie (21 000 paren in 1992) was op Griend. Inclusief aannamen voor matig of niet onderzochte regio's en kolonies komen de landelijke totalen voor 1992 en 1993 uit op 170 000 en 132 000 paren. Vanaf de eerste helft van de jaren tachtig, toen de populatie in Nederland met 225 000-275 000 paren zijn top had bereikt, is er sprake van een halvering van de stand. De afname wordt in verband gebracht met predatie door de Vos (duinen) en verdroging (o.a. van voedselgronden op de zandgronden). In het Delta- en Waddengebied, waar deze zaken waarschijnlijk minder spelen, loopt het aantal echter ook terug (Koks 1994, Meininger *et al.* 1994).

Aantal paar

- 1 - 24
- 25 - 99
- 100 - 249
- ≥ 250

Figuur 5. Verspreiding van Visdief als broedvogel in 1992-93 (aantal paren per atlasblok). *Breeding distribution of Common Tern in 1992-93 (pairs per 5x5 km square).*

Stormmeeuw *Larus canus*

Met de Stormmeeuw is het niet meer wat het tot voor kort geweest is. In 1993 werden ruim 5400 paren geteld. Rekening houdend met onvolledigheden in het onderzoek is een landelijke schatting van 6500 paren gemaakt. Een jaar eerder waren het er nog 7860 en halverwege de jaren tachtig zat de Stormmeeuw aan zijn top met 12 500 paren (Spaans 1987). De afname is grotendeels een gevolg van jarenlange intensieve predatie door Vossen in de duinen van Noord-Holland (Woutersen 1992). In verband hiermee hebben veel Stormmeeuwen in Noord-Holland hun broedplaatsen verlegd naar bedrijventerreinen en andere gebieden achter de duinen.

Kleine Mantelmeeuw *Larus fuscus*

In 1993 waren er naar schatting 32 000 paren in Nederland, met de grootste kolonies op Terschelling, Maasvlakte/Europoort en Schouwen. Het aantal ligt ongeveer 2000 paren lager dan in 1992, maar door een verandering van telmethode in enkele kolonies hoeft dit verschil niet reëel te zijn. De soort is momenteel de meest succesvol broedende meeuw in Nederland en is de voorbije decennia gestaag in aantal toegenomen. In 1970 bedroeg de Nederlandse populatie ongeveer 1500 paren en in 1980 12 000.

Geelpootmeeuw *Larus cachinnans*

In 1992-93 brachten op het dak van de IJbunker in IJmuiden (NH) een vrouwelijke Geelpootmeeuw en een mannelijke Kleine Mantelmeeuw jaarlijks twee jongen groot (Cottaar & Verbeek 1994). Vanaf 1987 zijn hier broedgevallen vastgesteld van een Geelpootmeeuw, gepaard met een Kleine Mantelmeeuw.

Op het voormalige werkeiland Neeltje Jans (Zld) werd in 1993 een (later mislukt) nest gevonden van een paar bestaande uit een mannelijke in Frankrijk geringde Geelpootmeeuw en een vrouwelijke Zilvermeeuw (Vercrujssse 1995).

Zilvermeeuw *Larus argentatus*

In 1992 werd de populatie geraamd op 90 000 paren, in 1993 op 78 000 paren. Door een verandering van de telmethode in enkele grote kolonies is het niet duidelijk of dit verschil reëel is. De stand van de Zilvermeeuw heeft zich, na een periode van sterke groei, gestabiliseerd op het niveau van 78 000-90 000 paren. In de jaren tachtig zijn veel kolonies in de Hollandse duinen door predatie van de Vos verlaten (1985 nog 10 000 paren) en sedertdien wordt steeds meer gebreed op gebouwen, bouwwerken en industrieterreinen (1992-93 2000-3000 paren).

Grote Mantelmeeuw *Larus marinus*

Op 24 mei 1993 werd een nest met één ei ontdekt in een gemengde kolonie Zilvermeeuw/Kleine Mantelmeeuw op de Middelplaten in het Veerse Meer (Zld) (Vercruijse & Spaans 1994). Hiermee deed de Grote Mantelmeeuw zijn intrede als een nieuwe Nederlandse broedvogel. De vestiging als broedvogel in Nederland komt niet onverwacht, aangezien de soort in Noord-Frankrijk, Denemarken en Noord-Duitsland toeneemt.

Grote Stern *Sterna sandvicensis*

In 1992 telde ons land vijf kolonies met in totaal 9380 paren en in 1993 vier kolonies met 11 040 paren. Griend herbergde de grootste kolonie (6600 en 7600 paren), gevolgd door de Grevelingen (1575 en 1900) en de Hooge Platen in de Westerschelde (1200 en 1400). In 1993 vestigden zich 140 paren op Terschelling. Bij de Grote Stern is sprake van een stabilisatie (1989-91 10 000-12 500 paren) na jaren van toename. Een herstel tot het hoge niveau van 30 000-35 000 paren uit de jaren vijftig lijkt voorlopig niet te verwachten.

Visdief *Sterna hirundo*

In 1993 werden bijna 14 000 paren geteld. Rekening houdend met niet of onvolledig getelde gebieden (o.a. veenweiden) wordt voor 1993 een populatieschatting aangehouden van 15 000-16 000 paren. Het jaar 1993 komt daarmee lager uit de bus dan 1992, toen de populatieschatting 17 000-18 000 paren bedroeg. De afname werd in veel gebieden geconstateerd. De schattingen liggen in dezelfde orde van grootte als de 15 000-19 000 paren voor 1979-85 (SOVON 1987). In de jaren zestig bereikte de Visdief met 5000 paren zijn dieptepunt in Nederland; in de jaren vijftig werden er nog 40 000 paren geteld. Op de zandgronden is de soort vrijwel uitgestorven (figuur 5).

Noordse Stern *Sterna paradisaea*

De Noordse Stern bereikte in 1993 een totaal van bijna 1900 paren, iets meer dan in 1992 (1820). De grootste kolonies liggen op Griend (1100 resp. 800 paren), in de Paesummerlannen langs de Friese Waddenkust (400 resp. 368) en op Rottummerplaat (237 resp. 186) (Koks 1994). In het Deltagebied broeden slechts enkele tientallen paren (Meininger *et al.* 1994). De landelijke aantallen hebben de afgelopen vijftien jaar gefluctueerd (1978-85 1000-1600 paren, 1989-91 850-1200).

Dwergstern *Sterna albifrons*

Het aantal Dwergsterns pakte in 1993 met ruim 410 paren hoger uit dan in 1992 toen ruim 250 paren werden geteld. Zo'n 70% komt voor in het Deltagebied, de rest in het Waddengebied. De stand komt nu weer overeen met die in de jaren tachtig, alleen is sprake van enige verschuiving ten gunste van het Waddengebied.

Zwarte Stern *Chlidonias niger*

Van de Zwarte Stern zijn in 1993 ruim 950 paren geteld. Inclusief een schatting voor onvolledig onderzochte gebieden (vooral Zuid-Holland) wordt de landelijke populatie in 1993 op 1100-1300 gesteld. Dit aantal is wat lager dan de 1200-1400 paren in 1992, maar hoger dan de opgave van 900-1300 paren voor 1989-91 (Osieck & Hustings 1994). Op korte termijn lijkt er sprake van stabilisatie, op een laag niveau overigens, want over een langere periode bezien is de populatie in de afgelopen halve eeuw gedecimeerd.

Kerkuil *Tyto alba*

Een overzicht werd verkregen door de Kerkuilenwerkgroep Nederland (de Jong 1994, Osieck 1994, Fopma 1995). In 1992 werden 760 nesten vastgesteld en in 1993 1039. In de jaren 1965-85 zaten nog hooguit enkele honderden paren in Nederland. Eind jaren tachtig trad een spectaculaire groei op tot meer dan 1000 broedsels in 1990. In 1991 bleek dit aantal gehalveerd (lage veldmuizenstand). De Kerkuil wordt vooral in boerderijen in de oostelijke helft van het land gevonden.

Oehoe *Bubo bubo*

In 1992 werd in Zuid-Limburg een langdurig roepende vogel vastgesteld^o. Incidentele waarnemingen stammen uit Midden-Limburg^o en Ermelo* (Gld). Een vogel te Enschede (Ov) bleek later afkomstig uit een Duitse particuliere collectie. Sedert tien jaren worden Oehoe's vastgesteld in Nederland, hetgeen samenhangt met uitzetprojecten in Duitsland en België. In 1983 zijn in Limburg uitgevlogen jongen gezien^o (Ganzevles *et al.* 1985).

Velduil *Asio flammeus*

In 1992 en 1993 werden ongeveer 80 paren geteld en wordt de landelijke stand op 90-100 paren geschat. Op de Waddeneilanden broedden bijna 50 paren, waarvan de helft op Ameland. Op het vasteland werden de meeste vastgesteld in Groningen en het Deltagebied.

Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus*

In 1992 en 1993 werden 320-390 paren gemeld, met een belangrijke concentratie op de centrale en zuidelijke Veluwe (175 paren). In Limburg (>63 paren) was het onderzoek vrij volledig, in Noord-Brabant zeer onvolledig. Daarbuiten komen kleine populaties voor op de Utrechtse en Sallandse heuvelrug en in Midden- en Oost-Drenthe, incidenteel ook elders. De meest recente landelijke schatting komt uit op 450-850 paren (Osieck & Hustings 1994). Een afname van ten minste 75% sinds de jaren zestig is aannemelijk.

IJsvogel *Alcedo atthis*

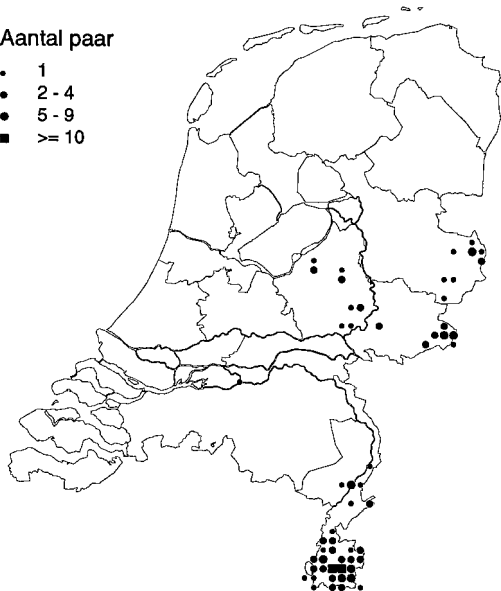
In 1993 werden ruim 100 paren gemeld, iets meer dan de ruim 90 in 1992. Tien tot twintig paren werden geregistreerd langs de randen van de Veluwe, in Zuid- en Midden-Limburg, Oost-Gelderland en in de Biesbosch. Noord-Brabant en Twente werden slecht onderzocht. Meldingen uit de noordelijke provincies, Flevoland, Utrecht en Zuid-Holland, waar de soort vaak schaars of afwezig is, duiden op een goede stand. De Nederlandse populatie in 1992-93 bedroeg naar schatting 150-180 resp. 170-200 paren.

Draaihals *Jynx torquilla*

In beide jaren werden ruim 40 paren gevonden, voornamelijk op de Veluwe. Deze getallen zijn onvolledig,

Aantal paar

- 1
- 2-4
- 5-9
- ≥ 10

Figuur 6. Verspreiding van Grote Gele Kwikstaart als broedvogel in 1992-93 (aantal paren per atlasblok). *Breeding distribution of Grey Wagtail in 1992-93 (pairs per 5x5 km square).*

want grootschalig en gebiedsdekkend onderzoek aan de moeilijk op te sporen en veelal erratisch optredende Draaihals is lastig. Vermoedelijk wijkt de populatie-omvang niet veel af van de schatting van 100-200 paren in het begin van de jaren negentig (Osieck & Hustings 1994).

Kuifleuewerik *Galerida cristata*

In 1993 werd tamelijk veel aandacht aan de Kuifleuewerik besteed, wat 105 paren opleverde, met de grootste aantallen in Emmen (21) en Assen (10). Op grond van het bestaande materiaal wordt een landelijke populatie van 200-300 paren aannemelijk geacht. Vergelijkingen met de aantallen in het verleden laten een sterke afname zien: 3000-5000 paren in 1973-77, 1000-2000 in 1985-86 en 400-450 in 1991 (Hustings *et al.* 1992).

Oeverzwaluw *Riparia riparia*

Leys (1994, 1995) komt tot een raming van 9440 paren in 1992 en 10 050 in 1993, wat in dezelfde orde van grootte ligt als tijdens de landdekkende inventarisaties van 1979 en 1989 maar slechts de helft bedraagt van de aantallen in de jaren zestig. In 1990-91 scoorde de soort met 6500-9100 paren overigens lager. De grootste kolonies lagen in het Lauwersmeer (488 en 326 nesten).

Huiszwaluw *Delichon urbica*

Jonkers & Leys (1994) rapporteren voor 1993 rond 37 800 paren. Het zwaartepunt van de verspreiding is te vinden in het Delta- en IJsselmeergebied en langs de grote rivieren. De auteurs schatten de landelijke populatie in 1993 op 125 000-132 000 paren. Dit aantal ligt hoger dan de schattingen van Leys (1995) voor 1991-92 (117 000-120 000) en ligt in dezelfde orde van grootte als in 1990 (126 000). Vergeleken met het telwerk gecoördineerd door Philippona in 1965 is de stand echter afgenomen met ten minste 60%.

Duinpieper *Anthus campestris*

In 1992-93 werden c. 40-45 paren gemeld, vrijwel alle op de Veluwe. Buiten de Veluwe werden alleen paren gemeld in het Brabant-Limburgs grensgebied en in 1993 in de omgeving van Ommen (Ov). Vermoedelijk was de Nederlandse populatie ongeveer even groot als rond 1990, toen hij op 60-80 paren werd geschat (Osieck & Hustings 1994).

Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea*

In 1992 werden bijna 140 paren gemeld; in 1993 was het onderzoek erg onvolledig. In 1992 bedroeg de landelijke populatie naar schatting 180-200 paren. Belangrijke gebieden voor deze kwikstaart zijn Zuid-Limburg (100-150 paren), Achterhoek (15-25), Twente (ten minste 13), randen van de Veluwe (10) en Midden-Limburg (ten minste 11) (figuur 6). Broedgevallen ver buiten deze gebieden, zoals in 1992 te Nederhemert (Gld) zijn zeldzaam.

Rouwkwikstaart *Motacilla alba yarrellii*

Zowel in 1992 als 1993 werden zes paren gemeld (zes zekere en zes waarschijnlijk gevallen). Zeven meldingen komen uit het Waddengebied en de duinstreek, vier uit het gebied van de Grote Rivieren in Gelderland (1993) en één uit Limburg (1992). De status van de Rouwkwikstaart als Nederlandse broedvogel is onduidelijk.

Waterspreeuw *Cinclus cinclus aquaticus*

In 1993 vond een broedgeval (vier uitgevlogen jongen) plaats in Zuid-Limburg op de grens met België (Scheepers & Lemmens 1993). Dit geval en de toename van het aantal waarnemingen in Limburg sinds begin jaren tachtig staan vermoedelijk in verband met een toename in Noord-Wallonië (België). Van de Waterspreeuw zijn deze eeuw enkele broedgevallen bekend uit de periode 1910-33 en mogelijk ook in 1977 en 1988.

Noordse Nachtegaal *Luscinia luscinia*

De vestiging als regelmatige broedvogel lijkt een kwestie van tijd gezien de uitbreiding in Noord-Duitsland en het toenemende aantal voorjaarswaarnemingen, waaronder langere tijd aanwezige zingende mannetjes. In 1993 was er van 22 mei tot 15 juni een zingende Noordse Nachtegaal aanwezig te Ruigoord (NH)*. Voorts waren er verschillende waarnemingen van kortere tijd aanwezige vogels. In 1996 is overigens een zeker broedgeval in Nederland vastgesteld (R. van Beusekom).

Paapje *Saxicola rubetra*

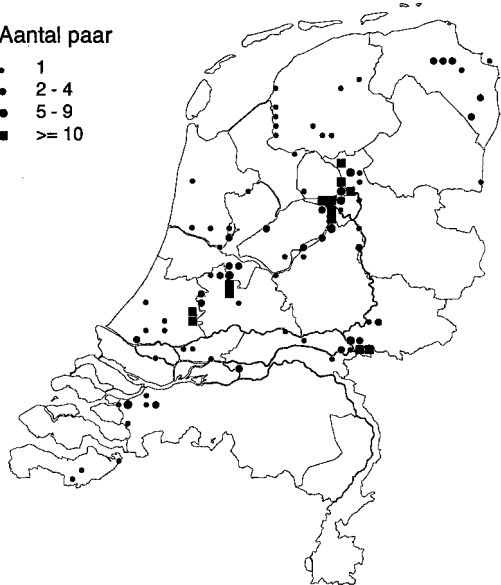
Zowel in 1992 als 1993 werden ongeveer 300 paren gemeld. Het overgrote deel ervan stamt uit Drenthe, van de Waddeneilanden en de Hollandse duinen. Het Fochteloërveen (Fr, Dr) herbergde met 44 paren de grootste populatie. Bezuiden de lijn Den Haag-Almelo is het Paapje een echte zeldzaamheid geworden. De soort is onvolledig in kaart gebracht maar waarschijnlijk komt de landelijk stand niet uit boven de 700-1100 paren (vgl. Osieck & Hustings 1994).

Kramsvogel *Turdus pilaris*

In 1992 en 1993 werden c. 300 resp. 230 paren gemeld. In werkelijkheid zijn er meer paren geweest, want het kerngebied in Zuid-Limburg is onvolledig onderzocht (150 paren geteld). In de Achterhoek en de Liemers (Gld) werden 45 paren geregistreerd, elders in Noord-, Oost- en Zuid-Nederland zijn meest solitaire

Aantal paar

- 1
- 2-4
- 5-9
- ≥ 10

Figuur 7. Verspreiding van Grote Karekiet als broedvogel in 1992-93 (aantal paren per atlasblok). *Breeding distribution of Great Reed Warbler in 1992-93 (pairs per 5x5 km square).*

paren gemeld. De landelijke populatie is in vergelijking met de jaren tachtig op zijn minst lokaal afgenomen. In 1986 werd de landelijke populatie geschat op 700-900 paren, maar dat getal werd in 1992-93 niet meer gehaald.

Cetti's Zanger *Cettia cetti*

In 1993 werden herhaalde zangwaarnemingen gedaan bij Ankeveen^o (NH) en Oosterhout^o (Gld) en verder waren er verschillende eenmalige waarnemingen. In de jaren zeventig werden maximaal c. 60 territoria geregistreerd, vooral in het Deltagebied en de Biesbosch. De koude winters van 1978/79 en 1984/85-1986/87 hebben deze van oorsprong mediterrane zangvogel geen goed gedaan en uit de tweede helft van de jaren tachtig is slechts een handvol waarnemingen bekend.

Waaiersstaartzanger *Cisticola juncidis*

In 1993 werden op en rond Saeftinge* (Zld) ten minste drie territoria vastgesteld (Castelijns & Maebe 1993, Wiegant *et al.* 1995). Saeftinge is door de jaren heen het kerngebied binnen Nederland geweest. Tussen 1972-91 werd deze soort jaarlijks in Nederland gesignaleerd, met piekaantallen rond eind jaren zeventig. Na de strenge winter 1978/79 en de serie van drie koude winters medio jaren tachtig liepen de aantallen sterk terug.

Krekeltzanger *Locustella fluviatilis*

Hoewel van deze soort nog geen broedgevallen zijn vastgesteld, is toekomstig broeden niet denkbeeldig gezien de tendens tot westwaartse expansie in Duitsland en het toenemend aantal waarnemingen in Nederland. Soms gaat het om zingende vogels die enige tijd ter plaatse blijven (28 mei-7 juni 1992 Overlangbroek, Utrecht*).

Grote Karekiet *Acrocephalus arundinaceus*

Zowel in 1992 als 1993 werden ongeveer 360 paren

vastgesteld en zal de Nederlandse populatie vermoedelijk maximaal rond 400 paren bedragen hebben. De vier belangrijkste verspreidingskernen waren NW-Overijssel (ruim 170; de stand is hier stabiel, de Roder 1993), de Vechtplassen (inclusief Naardermeer; 60-70), Reeuwijkse Plassen (ZH) (35-45) en in de Rijnstrangen (Gld) (25-50) (figuur 7). Sedert de jaren zeventig is de soort in veel gebieden verdwenen en elders met 50-95% afgenomen.

Bergfluit *Phylloscopus bonelli*

In 1992 werd één territorium gemeld, op Veluwezoom (Gld), waar op 4, 11 en 18 juni een zingende vogel werd gehoord^o; uit 1993 zijn geen langdurige territoriumindicerende waarnemingen gerapporteerd. Op de ZW-Veluwe werd in 1974-80 een populatie van 1-5 paren vastgesteld (Bijlsma 1981). Vermoedelijk doet de soort ook nadien nog jaarlijks broedpogingen op de Veluwe, mogelijk ook elders in het land. In 1985-91 werden verschillende territoria gemeld, waarvan zes in 1987, eenmaal een alarmerend paar^o.

Iberische Tjiftjaf *Phylloscopus collybita (brehmi)*

Van 29 mei-14 juni 1992 was er een zingende vogel in Oudemirdum (Fr)*. Voor zover bekend waren er geen aanwijzingen voor broeden.

Orpheusspottvogel *Hippolais polyglotta*

Het aantal voorjaarswaarnemingen van deze soort neemt toe en in 1990 is het eerste zekere broedgeval in Nederland geconstateerd, in Flevoland (van Beusekom 1995). In 1993 waren in Nederland territoriale vogels enige tijd aanwezig bij Ankeveen* (NH) (14-26 juni) en in Flevoland (13-21 juni; van Beusekom 1995). Voorts werden verschillende eenmalige waarnemingen gedaan. De recente broedgevallen passen in het beeld van de zich naar het noorden uitbreidende soort.

Kleine Vliegenvanger *Ficedula parva*

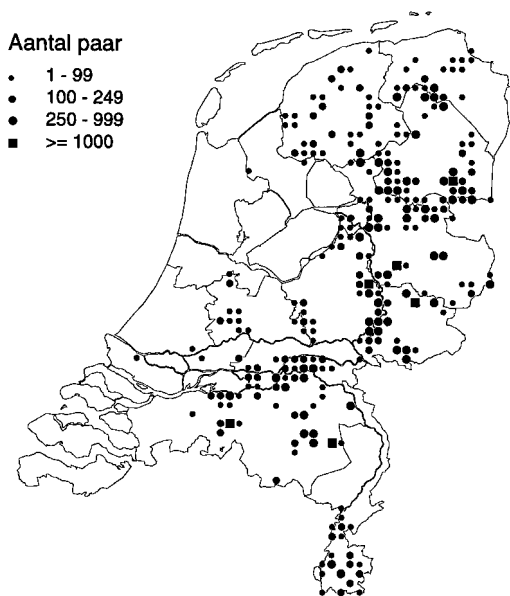
In 1992 werd van 13 tot 30 mei een zingende (uitgekleurde) Kleine Vliegenvanger gemeld te Arnhem. Verder werden op verschillende plekken in Nederland kortstondig zingende, vaak niet uitgekleurde mannetjes opgemerkt. In de jaren zeventig en tachtig is het aantal voorjaarswaarnemingen van de Kleine Vliegenvanger in Nederland toegenomen en in 1989 werden 1-2 broedgevallen gemeld (Bijlsma & Lensink 1990).

Baardmannetje *Panurus biarmicus*

In 1992 werden bijna 400 paren gemeld en in 1993 340. De landelijke populatie-omvang is niet goed bekend: voor 1989-91 bedroeg hij 750-1350 paren (N. Beemster). Belangrijke gebieden voor het Baardmannetje zijn het Lauwersmeer (Gr/Fr, 130-150 paren) de Oostvaarders- en Lepelaarplassen (geen aantal bekend, vermoedelijk enige honderden), Friese IJsselmeerkust (40), NW-Overijssel (10-25) en de noordelijke Randmeren (Gld/Ov, 18).

Taigaboomkruiper *Certhia familiaris macrodactyla*

In 1993 kon de Taigaboomkruiper (Midden-Europese vorm) voor het eerst met zekerheid als Nederlandse broedvogel worden genoteerd. In de boswachterij Vaals in Zuid-Limburg werden minimaal 13 territoria gelokaliseerd op 300 ha bos, inclusief twee bewoonde nesten* (Scheepers 1994). Gezien de aantallen broedde de soort er waarschijnlijk eerder.

Figuur 8. Verspreiding van Roek als broedvogel in 1992-93 (aantal paren per atlasblok). *Breeding distribution of Rook in 1992-93 (pairs per 5x5 km square).*

Buidelmees *Remiz pendulinus*

In 1992 schatten Bekhuis *et al.* (1993) de Nederlandse broedpopulatie op 225-250 paren. In 1993 lag het aantal meldingen wat lager (c. 170) en werd de stand geschat op 200-225 paren. Belangrijke gebieden voor de Buidelmees liggen in Groningen en Friesland (75-85 paren), Flevoland (20-25), in het gebied van de Grote Rivieren (75-100) en in Noord-Holland (Halfweg en IJsselmeerkust 18).

Grauwe Klauwier *Lanius collurio*

In 1992 werden 150 paren gemeld, waarvan 104 in het Bargerveen in ZO-Drenthe. In 1993 werden bijna 140 paren doorgegeven, waarvan 96 in het Bargerveen. Verder werden meerdere paren aangetroffen op de Veluwe, hier en daar in Drenthe, in Oost-Groningen, in de duinen van Noord-Holland en op Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog. In 1993 kwam het aantal buiten het Bargerveen hoger uit dan in 1992, waardoor de schatting voor geheel Nederland voor beide jaren 170-190 paren bedraagt.

Klaapekster *Lanius excubitor*

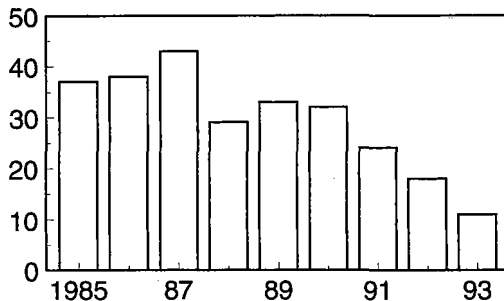
In 1992 werden acht paren gemeld op de Veluwe en één in Overijssel. De gevallen in 1993 stammen van de Veluwe (2), ZW-Drenthe en de Groote Peel. Bij vier paren gaat het om nestvondsten of waarnemingen van jongen. Het onderzoek is zeker niet volledig geweest omdat de Klaapekster een moeilijk te inventariseren soort is die vaak in afgesloten terreinen broedt. Het staat echter buiten kijf dat de Klaapekster een van de zeldzaamste Nederlandse broedvogels is, met een populatie van hooguit enkele tientallen paren.

Roek *Corvus frugilegus*

In 1992 werden 36 500 paren geteld en in 1993 45 500. Met niet getelde of gemiste kolonies in het achterhoofd komen de totaalschattingen voor 1992 en 1993 uit op

Nederland

territoria

Figuur 9. Aantal territoria van Ortolaan in Nederland in 1980-93. *Number of territories of Ortolan Bunting in The Netherlands in 1980-93.*

40 000 en 47 500 paren. Het verschil is voor een deel toe te schrijven aan vollediger onderzoek in 1993 maar grotendeels toch ook aan een reële toename. Tijdens de laatste landelijke census (1985) kwam de stand op uit 30 000 paren (Peeraer 1986). Volgens de cijfers uit 1993 zijn de provincies Gelderland (14 000 paren), Drenthe (10 300), Noord-Brabant (7850) en Overijssel (7200) het rijkst aan Roeken. Achttien vestigingen telden meer dan 400 paren en drie daarvan komen boven de 1000 uit: Lochem (Gld) 1214 paren, Gilze Rijen (NB) 1122 en Heeten (Ov) 1050. In West-Nederland is de soort schaars (figuur 8).

Bonte Kraai *Corvus corone cornix*

In 1993 werden drie paren in de omgeving van Schoorl (NH) aangetroffen (één zuiver paar en twee mengparen); een paar, bestaande uit twee Bonte x Zwarte Kraai hybriden bracht drie jongen groot (Vogel 1994). Uit 1992-93 zijn verder geen meldingen bekend, ook niet van de Waddeneilanden en de duinstreek. De huidige status als broedvogel is onduidelijk.

Raaf *Corvus corax*

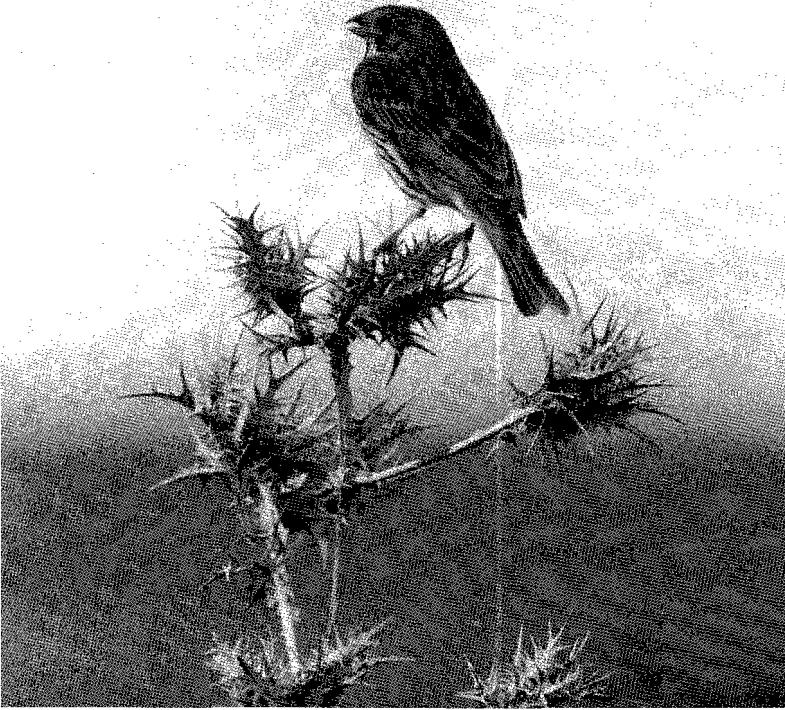
In 1992-93 bedroeg de populatie in Nederland 90 paren (broedparen en territoriumhoudende niet-broedende paren). De Nederlandse ravenpopulatie is toegenomen van minder dan 15 paren voor 1986 tot 60 in 1991 (Renssen & Vogel 1993). Het merendeel broedt op de Veluwe, met op de Utrechtse Heuvelrug en in Overijssel ieder 1-4 paren. Ver weg van de bekende broedgebieden werden solitaire, soms territoriale vogels waargenomen in Limburg, ZW-Drenthe, de Achterhoek en bij Schoorl (NH); de laatste vogel bivakkeert hier vanaf 1980.

Keep *Fringilla montifringilla*

In 1992 werden 19 territoria doorgegeven en in 1993 minstens vijf. De meeste zijn vastgesteld in naaldbossen op de hogere zandgronden. In 1993 werd één zeker broedgeval gemeld (nestvondst bij Schoorl NH), hetgeen bijzonder is, want meestal gaat het in ons land om zingende, niet uitgekleurde en solitaire mannetjes.

Europese Kanarie *Serinus serinus*

In 1992 werden bijna 140 paren gemeld en in 1993 100 (verschil is toe te schrijven aan minder uitgebreid onderzoek). De meeste paren zaten in Zuid-Limburg (tientallen paren in Valkenburg en Maastricht), Midden-Lim-

burg (>10) en in de Achterhoek (40). In de rest van het land is de soort dun gezaaid. Een landelijke schatting van het aantal broedparen komt voor 1992 uit op 160-200 paren. Dit betekent een hogere stand dan medio jaren tachtig (100-150 paren in 1983-85) maar nog niet zoveel als eind jaren zeventig (450-550 paren in 1978-79).

Grote Kruisbek *Loxia pytyopsittacus*

Na de grote invasie van 1990/91 werden in voorjaar 1991 vele territoria opgemerkt (c. 100) en zijn ook enkele zekere broedgevallen vastgesteld. Vermoedelijk als nasleep van deze invasie werden in het voorjaar van 1992 nog steeds op enkele plaatsen op de Veluwe (Veluwezoom, Kootwijk) zingende Grote Kruisbekken waargenomen. Op Veluwezoom werd één zeker broedgeval vastgesteld^o. Er zijn geen meldingen uit 1993 van (mogelijke) broedgevallen.

Roodmus *Carpodacus erythrinus*

In 1992 werd het recordaantal van 54 roodmusterritoria gemeld. In 1993 kwamen er minder binnen: 29. In beide jaren, maar zeker in 1993 is het beeld niet compleet. Een schatting is niet gemakkelijk omdat sommige territoriale vogels maar kortstondig vastgesteld zijn (hoewel dat niet hoeft te betekenen dat ze doorgetrokken zijn; Bakker 1993). De landelijke populatie in 1992 wordt geschat op ten minste 50-60 territoria en in 1993 op 40-50. De Waddeneilanden namen een fors deel voor hun rekening (aantallen uit 1992): Schiermonnikoog (16), Terschelling (14), Texel (6), Vlieland (4), Ameland (enke-

le), Rottumeroog (1) en Rottummerplaat (1). In de Hollandse duinstreek werden in 1992-93 zes territoria gemeld en in Flevoland 6-10. In 1993 werden Roodmussen ook verder landinwaarts gemeld, o.a. uit zuidelijk Friesland (2), de Dordtse Biesbosch (ZH), het Land van Altena (NB) en Moerdijk (NB). De soort heeft zich in Nederland pas in de tweede helft van de jaren tachtig als broedvogel gevestigd.

Ortolaan *Emberiza hortulana*

In 1992 werden 18 territoria geteld en in 1993 nog maar elf. Het leeuwendeel van de Ortolanen zat in Noord-Limburg. In ZO-Groningen zaten er twee in 1992 en één in 1993. Medio jaren zeventig, toen al geruime tijd sprake was van afname, herbergde Nederland nog 190-225 territoria, vooral in de Achterhoek en Limburg. De afname sinds medio jaren tachtig is in beeld gebracht in figuur 9.

Grauwe Gors *Miliaria calandra*

In 1992 werden ruim 30 paren geregistreerd en het jaar erop het dubbele. Rekening houdend met onvolledigheden in het onderzoek kan de Nederlandse populatie worden geschat op 60-80 paren in 1992 en 80-100 in 1993 (Hustings *et al.* 1995). De meeste Grauwe Gorzen kwamen voor in Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. In 1993 werden echter tientallen paren vastgesteld langs de grote rivieren (in 1992 één). De Nederlandse populatie is afgenomen van 1100-1250 paren omstreeks 1975 tot 100-200 omstreeks 1989.

Verantwoording en dank Het SOVON-broedvogelon-

derzoek wordt financieel gesteund door het Informatie KennisCentrum Natuurbeheer (IKC Natuurbeheer) van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer & Visserij en het CBS. Tellers, districtcoördinatoren, stafmedewerkers en gegevens aanleverende personen en instanties worden bedankt voor hun veelal vrijwillige medewerking en gegevens. Voor een overzicht van alle betrokkenen wordt verwezen naar van Dijk *et al.* (1994, 1996).

Summary

This paper summarises results of breeding bird censuses in The Netherlands in 1992 and '93. Censuses are co-ordinated by SOVON in collaboration with the Statistics Netherlands. Information presented in this paper is restricted to rare and colonially breeding species, for which it is attempted to achieve nationwide coverage annually. Methodology and reliability of results are briefly discussed.

Two new breeding species were recorded, both in 1993: Great Black-backed Gull (one nest) and Treecreeper (ssp. *macroactyla*). Of the latter, two nests and 11-14 territories were recorded in an area in SE-Netherlands, suggesting that the species occurred here earlier. Other highlights in 1992-93 include Great Egret (four pairs in both years; breeds annually since at least 1984); Peregrine (at least one breeding pair in 1992-93, after 7-17 breeding attempts earlier this century); Common Sandpiper (first confirmed breeding since 1981; may nest almost annually in recent years); Yellow-legged Gull (one nest in 1992, two in 1993; birds paired with Lesser Black-backed or Herring Gulls); Dipper (ssp. *aquaticus*; first confirmed breeding since 1933) and Parrot Crossbill (three territories and one pair with recently fledged young in 1992, probably aftermath of 1990/91 influx). Sadly, breeding populations of Little Bittern (9 and 7 territories, resp.) and Oortolan Bunting (18 and 11) declined to the extent that extinction of the species in The Netherlands must be expected before the turn of the century.

In 1992 and/or 1993, breeding populations flourished in Black-necked Grebe (220-230 pairs, 1993), Cormorant (21 000), Spoonbill (570 and 609, resp.), Greylag Goose (1200-1300, 1992), Red-breasted Merganser (21, 1992), Montagu's Harrier (32 and 38), Mediterranean Gull (175, 1993), Lesser Black-backed Gull (32 000), Barn Owl (1040, 1993), Rook (47 500, 1993) and Scarlet Rosefinch (50-60, 1992). Probably as a result of mild winter weather, Kingfisher numbers (150-200 pairs) were fairly high, whereas observations of Cetti's Warbler and Zitting Cisticola in 1993 suggest a modest recolonisation (both species became extinct in the 1980s after a series of severe winters). In several species, occurrence of long-staying territorial birds suggests that (regular) breeding is to be expected in the near future (e.g., Thrush Nightingale, River Warbler, Melodious Warbler).

On the negative side, ongoing decreases were recorded in Corncrake (only 50-60 territories in 1993), Ruff (precise numbers unknown, probably less than 350-550 hens), Crested Lark (200-300 pairs) and Corn Bunting (60-100). A recent but marked decrease was noted in several gull species, particularly Black-headed Gull (from 250 000 pairs in 1985 to 132 000 in 1993), Common Gull (from 12 500 pairs in 1985 to 5400 in 1993). Several species which decreased earlier this century seem to have stabilised at a low level, e.g., Black Grouse (36-40 males), Black Tern (1100-1400 pairs), Nightjar (450-

650), Wryneck (100-200), Great Reed Warbler (400) and Red-backed Shrike (170-190).

Literatuur

- BAKKER T. 1993. Ervaringen met het inventariseren van Roodmussen *Carpodacus erythrinus* in 1992 op Schiermonnikoog. *Limosa* 66: 67-69.
- BEEMSTER N. 1995. Broedvogels van het Lauwersmeer-gebied in de periode 1990-94. (Werkdocument 1995-18Lio) Rijkswaterstaat, Lelystad.
- BEKHUIS J. 1990. Hoe lang nog broedende Woudaapjes *Ixobrychus minutus* in Nederland? *Limosa* 63: 47-50.
- BEKHUIS J. & ZIJLSTRA M. 1991. Opkomst van de Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 64: 143-153.
- BEKHUIS J., NIENHUIS J., WYMENGA E., BEEMSTER N. & VAN BEUSEKOM R. 1993. Opmars van de Buidelmeeus *Remiz pendulinus* in Nederland in de periode 1988-92. *Limosa* 66: 97-106.
- VAN DEN BERGH L. M. J. 1991. Hoeveel Grauwe Ganzen broeden er in Nederland? *Vogeljaar* 39: 117-120.
- VAN BEUSEKOM R. 1995. Orpheusspotvogel broedend in Flevoland in 1990. *Dutch Birding* 17: 240-244.
- BIJLSMA R. G. 1981. Bergfluit *Phylloscopus bonelli* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 54: 57-62.
- 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- BIJLSMA R. G. & LENSINK R. 1990. Opmars van de Kleine Vliegenvanger *Ficedula parva*? *Limosa* 63: 114-116.
- CASTELIJS H. & MAEBE J. 1993. Vogelonderzoek in het Verdrongen Land van Saefinghe 1992/93. Rapport Zeeuws Landschap/de Steltkluut, Heinkenszand/Terneuzen.
- COTTAAR F. & VERBEEK K. 1994. Geelpootmeeuw gepaard met Kleine Mantelmeeuw broedend te IJmuiden. *Dutch Birding* 16: 231-232.
- DAEMEN B. A. P. J. 1994. Ornithologisch Basisregister. CBS, Voorburg/Heerlen.
- VAN DIJK A. J. 1993. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- VAN DIJK A. J. & HUSTINGS F. 1996. Broedvogelinventarisatie Kolonievogels en Zeldzame Soorten (handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels). SOVON, Beek-Ubbergen.
- VAN DIJK A. J., HUSTINGS F. & OFFEREINS R. 1994. Broedgevallen van de Roodhalsfuut *Podiceps grisegena* in Nederland in 1980-92. *Limosa* 67: 76-78.
- VAN DIJK A. J., HUSTINGS F. & VERSTRAEL T. 1994. SOVON Broedvogelverslag 1992. (SOVON Monitoring-rapport 94/03) SOVON, Beek-Ubbergen.
- 1996. SOVON Broedvogelverslag 1993. (SOVON Monitoringrapport 96/02) SOVON, Beek-Ubbergen.
- VAN EERDEN M. R. & GREGERSEN J. 1995. Long-term changes in the northwest European population of Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis*. *Ardea* 83(1): 61-79.
- ERHART F. 1994. Broedgevallen van de Oeverloper *Actitis hypoleucos* in Meinerswijk (Arnhem) en elders in Nederland. *Limosa* 67: 95-99.
- FOPMA A. 1995. Themanummer Kerkuil. *Vogelnieuws* 8(3): 1-12.

- GANZEVLES W., HUSTINGS F., SCHEPERS F., UMMELS J. & VERGOOSSEN W. 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurhist. Gen. Limburg (reeks 35, afl. 5-15) Maastricht.
- HUSTINGS F. 1991. Explosieve toename van broedende Geoorde Futen *Podiceps nigricollis* in 1983-89 in Nederland. Limosa 64: 17-24.
- HUSTINGS F., BEKHUIS J., BULSMA R. G. & POST F. 1992. Kuifleeuweriken *Galerida cristata* op hun retour. Vogeljaar 40: 145-156.
- HUSTINGS F., SCHEPERS F. & ELLENBROEK F. 1995. De Grauwe Gors *Miliaria calandra* in de eerste helft van de jaren negentig. Limosa 68: 159-162.
- IJNSSEN F. 1991. Karaktergetallen van de winters vanaf 1707. Zenit 18: 69-73.
- DE JONG J. 1994. Aantal Nederlandse broedparen van de Kerkuil in 1993 opnieuw boven de duizend!! Vanellus 47: 34-36.
- JONKERS D. A. & LEYS H. N. 1994. Monitoring van de Huiszwaluw *Melospiza urbica* in 1993 in Nederland. Vogeljaar 42: 159-161.
- KOKS B. 1993. Hoe kansrijk is de Grauwe Kiekendief in Oost-Groningen? Grauwe Gors 21(3/4): 67-73.
- 1994. Broedvogelmonitoring in het Nederlandse Waddengebied in 1993. (SOVON-Monitoringrapport 94-02) SOVON, Beek-Ubbergen.
- VAN DER KOOIJ H. 1994. Het broedseizoen van de Purperreiger in Nederland. Vogeljaar 42: 218-220.
- LEYS H. N. 1994. Inventarisatie van de Huiszwaluw en Oeverzwaluw, verslag 1993. SOVON, Beek-Ubbergen.
- 1995. Inventarisatie van de Huiszwaluw en Oeverzwaluw, verslag 1994. SOVON, Beek-Ubbergen.
- MEININGER P. L. 1992. Broedpoging van Dwergmeeuw *Larus minutus* in het Krammer-Volkerak in 1992. Limosa 65: 170-171.
- 1993. Breeding Black-winged Stilts in the Netherlands in 1989-93, including one paired with Black-necked Stilt. Dutch Birding 15: 193-197.
- 1995. Little Gulls breeding in South-Western Netherlands. Dutch Birding 17: 152-154.
- MEININGER P. L. & BEKHUIS J. F. 1990. De Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* als broedvogel in Nederland en Europa. Limosa 63: 121-134.
- MEININGER P. L., BERREVOETS C. M. & STRUCKER R. C. W. 1994. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 1993 met een samenvatting van vijftien jaar monitoring 1979-1993. (Werkdocument GWOS 94.817X) RIKZ/NIOO, Middelburg/Yerseke.
- MEININGER P. L. & DE KRAKER K. 1992. De Middelste Zaagbek *Mergus serrator* als broedvogel in het Deltagebied, ZW-Nederland, 1977-91. Limosa 65: 49-51.
- OSIECK E. R. 1994. Themanummer Kerkuil. Vogelnieuws 7(3): 1-12.
- OSIECK E. R. & HUSTINGS F. 1994. Rode Lijst van bedreigde soorten en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland. (Techn. Rapport Vogelbescherming Nederland 12) Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- PEERAER A. M. 1986. Inventarisatie van de Roek (*Corvus frugilegus* L.) in Nederland in de jaren 1970, 1975, 1980 en 1985. Directie NMG, 's-Gravenhage.
- RENSSEN T. A. & VOGEL R. L. 1993. Recente ontwikkelingen van de Raaf *Corvus corax* in Nederland. Limosa 66: 107-116.
- DE RODER F. 1992. De Grote Karekiet in NW-Overijssel in 1989-1992. (Intern rapport) Staatsbosbeheer, Lelystad.
- SCHEPERS F. J. 1994. Taigaboomkruipers in Zuid-Limburg. Dutch Birding 16: 221-225.
- SCHEPERS F. & LEMMENS K. 1993. Broedgeval van een Waterspreeuw in Zuid-Limburg. Limburgse Vogels 4(2): 48.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
- SOVON/CBS 1986. Handleiding Bijzondere Soorten Project (broedvogels). Herziene versie. SOVON, Arnhem.
- TEIXEIRA R. M. 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- VERCRUISSE H. 1995. In Frankrijk geringde Geelpootmeeuw gepaard met Zilvermeeuw op Neeltje Jans in 1992-94. Dutch Birding 17: 246-247.
- VERCRUISSE H. J. P. & SPAANS A. L. 1994. Eerste broedgeval van de Grote Mantelmeeuw *Larus marinus* in Nederland. Limosa 67: 111-113.
- VOGEL R. L. 1994. Broedvogels van Boswachterij Schoorl en Pettemerduinen in 1993. (SOVON-rapport 1994/04) SOVON, Beek-Ubbergen.
- VOSLAMBER B. 1992. Zilverreigers *Egretta* sp. in de Oostvaardersplassen in 1991. Limosa 65: 89-92.
- 1994. De ontwikkeling van de broedvogelaantallen van de Lepelaar *Platalea leucorodia* in Nederland in de periode 1961-93. Limosa 67: 89-93.
- WEGNER P. 1994. Die Wiederkehr des Wanderfalken (*Falco peregrinus*) in Nordrhein-Westfalen. Charadrius 30: 2-14.
- WIEGANT W. M., STEINHAUS G. H. & CDNA 1994. Rare birds in The Netherlands in 1992. Dutch Birding 16: 133-147.
- 1995. Rare birds in The Netherlands in 1993. Dutch Birding 17: 89-101.
- VAN DER WINDEN J., HAGEMEIJER W., HUSTINGS F. & NOORDHUIS R. 1994. Hoe vergaat het de Krooneend *Netta rufina* in Nederland? Limosa 67: 137-145.
- WOETS D. 1994. De Wittoegeend: broedvogel in De Weerribben? Noordwesthoek 21(4): 33-35.
- WOUTERSEN K. 1992. De Stormmeeuw *Larus canus* als broedvogel in de Schoorlse Duinen. Sula 6: 81-92.

Arend J. van Dijk, Fred Hustings & Henk Sierdsma, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen
 Theo Verstrael, CBS Sector Milieu, Productgroep Flora en Fauna, Postbus 4000, 2270 JM Voorburg

Aanvaard voor opname 20 september 1996